

Др Драгана Ђорић, доцент
Универзитет у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду

ГЛОСА О ПОЛИТИЧКОЈ ЕТИЦИ¹

Сажетак: Расправа о политичкој етици, као врсти примењене етике није новије дајума. Још су антички мислиоци разматрали односе политичке и етике и могућности њиховој прожимања. Макијавелијев „Владалац“ није утврдио ништа ново - само је признао реално стање у друштвеним и политичким борбама и начинима доласка на власт, а то је да су најмање од свега морални, али да су и поред тога, пожељни и леђимни. Савремени аутори су донекле неодлучни: неки се залажу за стриктно одвајање етике од политике, јер би политика и све њене одлуке биле оштерене бременом које им никако није потребно. Други, пак, сматрају да морал носилаца јавних функција мора да буде саставни део њихове функције и њој дела њиховој животи. Наш рад је покушај осветљавања основних ставовити о овом питању, проблема са којима се сусреће политичка етика, те могућим правцима развоја исте.

Кључне речи: етика, политика

О појму политичке етике

Политичка етика представља „такву праксу стварања моралних судова о политичким активностима, делањима и актерима, која се често фокусира или на судове о самим носиоцима јавних функција и њихово непосредно деловање или на непосредне продукте тог њиховог деловања-дакле на прописе, стратегије и друге акте „². Политичка моралност је термин

¹ Рад је резултат истраживања на пројекту *Теоријски и практични проблеми у стварању и примени права (ЕУ и Србија)* Правног факултета Универзитета у Новом Саду.

² *International Encyclopedia of Ethics*, доступно на http://scholar.harvard.edu/files/dft/files/political_ethics-revised_10-11.pdf. **Напомена:** приступ свим URL адресама је извршен у периоду од 1.10.-1.12. 2013. године. Слично и код : Денис Ф. Томпсон : *Полити-*

који се често поистовећује са политичком етиком, будући да је за њено постојање потребно да постоје укоренења свести о обавезности, принцип заједништва и партикуларне етичке концепције, који су нужни али не и довољни услови за њену стабилност³. Оба схватања свакако потичу из политичке филозофије, са основном заповести, да се избегне повређивање невиних и представљају својеврсну „спремност да се жртвује своје добро и на крају крајева своје слободно време и нормалан живот ради општег добра“⁴. Ова једначина се овде не завршава, јер у њу улази још једна непозната а то је број политички неморалних или моралних одлука које треба један носилац јавне функције да предузме.

Неки је виде и као „апсолутну политичку етику“, теорију која обједињује сва потребна ограничења деловања грађана и конституише се као етичка гаранција поштовања права⁵. Као таква, припада подједнако системима „обавезне сарадње“ и „добровољне сарадње“⁶.

Оно што је политичко-етички оправдано и пожељно у сврху постизања неког циља, не мора бити и није увек истовремено и легално. Или, речима Д.Томпсона: биће легитимно поставити змију и голуба у исту равнапрепреденост змије и невиност голуба, али не значи да ће они заиста и остати у тој равни⁷.

Ставови и аргументи политичке етике, тврде неки аутори, су између чисте разборитости и чистих принципа. Повремено, таласи друштвених кретања усмере политичку етику више на једну или другу обалу, док се мирна пловидба средином пловног тока сматра скоро немогућом.⁸

Са којим теоријским и практичним проблемима се сусреће политичка етика у савремено доба?

Проблеми политичке етике

Већи део политичке етике јесте тзв. *посредована еџика* и понашање, као непосредни продукт „посредоване“ демократије и представничког на-

чка еџика и јавна служба, превели : Сања Ђурковић и Миша Ђурковић, прво издање „Службени гласник, 2007, стр.8.

³ Michal Sladeček: *Politička zajednica- koncepcija političke zajednice u liberalno komunitarnom sporu*, Institut za društvenu filozofiju i teoriju, IP Filip Višnjić, Beograd, 2008, str. 187.

⁴ Денис Ф. Томпсон, наведено дело, стр. 28 и стр 182.

⁵ Herbert Spencer: *Absolute Political Ethics, The Nineteenth Century Jan.* 1890, доступно на : <http://aleph0.clarku.edu/huxley/comm/19th/Spencer.html>

⁶ Herbert Spencer: *The principles of Ethics, D.Appleton and Company, New York, 1896, str.213/226.*

⁷ Или, како је наведено у самој књизи „ у тој постели се ни голуб ни змија неће наспавати“, Денис Ф. Томпсон, наведено дело, стр.11

⁸ Денис Ф. Томпсон, наведено дело, стр.21.

чина вођења државних послова⁹. Грађани, имајући у потпуности своју судбину у својим (бирачким) рукама, као начин да одреде смер политичког деловања само једном у четири године, често *задиру до ње мере у живој носиоца јавне функције* „да то може, на тој страни једначине, пореметити трајно однос са стварношћу и нормалношћу. Грађани, као и организације цивилног друштва су увек будни контролори јавног живота; траже имовинску карту носиоца јавне функције, јер желе да знају колико је њему до нело бављење политиком и колико је подложен коруптивним процесима и понудама; желе да познају његов приватни живот до границе укуса и интимних особина, да би га оценили подобним за обављање неке функције. Дакле, строжији су услови политичке етике када их прописује обичан грађанин, него када то чине они којих се ти услови и захтеви највише тичу¹⁰. То лицемерје обичних грађана у оваквој ситуацији говори не само о њиховој решености да открију све што треба или не треба о носиоцу јавне функције, него и потреби да критиковањем његовог живота или рада прикрију сопствене мане. Мешање ове две сфере живота и морала може бити „фатално“¹¹.

Морамо *живејти добро и морамо живејти заједно*; у првом случају, можемо захтевати много тога и изван реалних могућности јер нас на то наводи жеља за добрим и бољим животом. С тим у вези, можемо захтевати и строжија морална правила за носиоце јавних функција. Међутим, живот у заједници подразумева бројне компромисе, те је то истовремено и коректив строжијих захтева грађана према њиховим изабраним представницима.¹²

Класичан проблем са којим се сусреће политичка етика јесте *проблем „ћрљавих руку“*¹³. Сукоб између морала који важи за свакодневни живот и морала за јавни живот први је прецизно дефинисао Макијавели. Добробит државе, наводи он, „захтева нешто што подсећа на порок, док нешто што подсећа на врлину често може донети пропаст“¹⁴. Тако да ће јавном посленику бити сасвим нормално и легитимно да „глуми“, као што је још Пла-

⁹ Денис Ф. Томпсон, наведено дело, стр. 46-48.

¹⁰ Потреба за сазнавањем приватног живота носилаца јавних функција је, кажу неки теоретичари политике, потпуно нормална. Они симболизују не само наше политичке ставове и стремљења, већ делимо и личне вредности, те је захтев за стриктним поштовањем „личне моралности“ потпуно легитиман. Д. Томпсон, наведено дело, стр. 184.

¹¹ Herbert Spencer: *The principles of Ethics*, стр. 195.

¹² Angel Rodríguez Luño: *Personal Ethics and Political Ethics*, доступно на: <http://eticaepolitica.net/eticaepolitica/PoliticalEthics.pdf>

¹³ Денис Ф. Томпсон, наведено дело, стр.

¹⁴ Николо Макијавели: Владалац, Дерета, 2005, стр. 48. То наводи и Д. Томпсон, наведено дело, стр. 24

тон у Држави¹⁵ наводио, да се налази на страни правде и добра, а заправо ће вршити такве неправде и злодела, где ће га евентуално само крајњи резултат-моћи оправдати. И Аристотел је препознавао близину и јединство етике и политике. Чак, неки савремени теоретичари сматрају да се новим читањем Аристотелових дела може утврдити да се он залагао за јединство и *прожимање полийичке и етике*, јер обе се баве највећим добром које се постиже само у оквиру државе.¹⁶

У том смислу се слаже и Бенжамен Констан¹⁷, када говорећи о *праву на лајање*, каже да *немају сви право на истину*. Или тачније, да дужност говорења истине и чињења исправних ствари мора постојати али да она није безусловна и замрзнута једном у времену, него да мора бити прилагодљива ситуацији. Можемо се запитати, да ли је уопште битан систем моралности, ако истина може има више облика у различитим ситуацијама?¹⁸

Лаж, постављена у оквир обављања неке јавне функције, може трајно да наруши поверење између носиоца јавне функције и самих грађана сведених само на своју бирачку функцију¹⁹. Но политички морал, који постаје прилично „растељива“ категорија, решава овај проблем са формулом: *када чин оийужује, резултиаи оиравада*. Да би у потпуности остварили интерес грађана, некад се јавни посленици морају понашати патерналистички, а у томе ће им помоћи својеврсна *уметност убеђивања*²⁰.

Сама уметност убеђивања је у дубокој вези са начином на који људи прихватају оно у шта желимо да их убедимо и стање ствари у које желимо да их убедимо. Убеђивање је у основи сваке успешне, па и политичке пропаганде, јер је циљ-продаја производа који се нуди на тржишту- у овом случају, политички ангажман грађана на страни управо оног политичког посленика који врши ту пропаганду.²¹

¹⁵ Платон : Држава, стр.361.

¹⁶ Robert Blažević: *Uvod u povijest filozofije, Izdavački centar Rijeka, 2010, str.18-85*. Слично и код : Михаило Ђурић : *Етика и полийичка код Аристотела*, Зборник Матице српске за класичне студије, бр.2/2000, стр.7-16.

¹⁷ Бенжамен Констан, Имануел Кант: *Право на лајање*, Службени гласник, стр. 23.

¹⁸ Д.Ђорић: *Модерност односа истине и лажи и њихова етичка, филозофска идруишвена вредност*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду, вол. 46, бр. 2, Стр. 327-337

¹⁹ На страну што је то постао један од распрострањених образаца политичког понашања, захваљујући присуству и утицају медија, али и нових информационих технологија. Видети код: В.Становчић, наведено дело, стр.25.

²⁰ Блез Паскал: *Уметност убеђивања*, Службени гласник, 2009, стр.6

²¹ Треба имати у виду да ниједна пропагандна порука која не прође логичку контролу, контролу смисла и користи, не може да се укорени у свести грађана, тј бирача, посебно не на неко дуже време. Видети : Синиша Атлагић, *Полийичка пројаанда: различииа схвајања поја и функције*, Политичка ревија, год. XXIII, вол. 30, бр. 4/2011, стр 491-510.

Упошреба имунитета у ситуацијама када јавни посленик бива позван на одговорност је такође интересантна ствар етике. Ако жели да се сакрије иза нечега, за своје деловање, то ће учинити иза имунитета. Међутим, то је управо политичко етички спорно. Треба имати у виду да ће се сваки јавни посленик понашати онако како се понаша његов највише позиционирани претпостављени. *Тај политички менаџмент мора бити једнако способан да покрене и мобилише агенције себи подређених али и агенције самих грађана.* Мобилизација у првом случају значи подстицање подређених службеника да поступају на одређени начин, да стварају „јасну визију средишњих вредности јавне етике и да стално теже ка остварењу те визије“²².

Чему етика у политици? Однос етике и политике.

Још 20-их година прошлог века је МакИвер сматрао да закони не могу покривати цело подручје моралности и све моралне обавезе да преобрате у моралне обавезе²³. Тиме би право себи преузело сувише обавеза, а моралност као посебан систем друштвених норми би у потпуности нестао. Стога је етика као посебан систем који се ослања на схватање шта је добро а што лоше, нужно потребан коректив, посебно савременој политичкој пракси и теорији. Оваквог мишљења су били и антички мислиоци, да је потребно да етика прожима људско понашање и живот, без обзира у којој сфери људског деловања се говори. Са друге стране, бројних представника „аморализма“ је било у свакој од епоха, који су се себи својственим аргументима залагали за одвајање етике од политике, чак и потпуно непостојање утицаја етике на политику, те заговарали аморално, насилно и сврсисходно решавање проблема у држави.

Зашто је однос између етике и политике толико драматичан и пун контроверзи? Д. Корни²⁴ сматра да је то због схватања морала и етике генерално узев. Наиме, морал претендује да буде апсолутан, непроменљив и универзалан, за све људе, времена и просторе. Живот је наравно другачије нијансиран у односу на претендовано савршенство, па су стога морал и стварни живот на самом почетку у великом раскораку. Етика, будући да

²² *Етичке смернице за јавне службенике*, Центар за безбедносне студије, 2012. Аутори ове публикације посебно истичу искуства других развијених земаља у погледу ове теме: „Радно окружење где руководиоци охрабрују поштовање правила етичког кодекса непосредно подстиче јавне службенике да свакодневно обављање професионалних задатака заједнички привржености јавном интересу.“

²³ Војислав Становчић, *Етика и политика: значај и основа „филозофије људских ствари*, стр.12

²⁴ Данијел Корни, *Етика информисања*, Clio, 1999, стр 8.

своју основу и снагу црпи управо из морала, је аутоматски неподобан коректив било које друге делатности која се ослања на –стварност и дифузност друштвених односа и изазова.

„Етика у политици је могућа и стварно се исплати“²⁵. Далеко од наивног веровања у прво понуђено решење, етика у политици представља прагматски и надасве промишљен приступ решавању проблема. Да би била успостављена, политичка етика мора бити базирана на следећим принципима: ограничење власти, ефикасност рада органа, правда и одговорност (свих, не само грађана или само носилаца јавних функција). Могуће је затим, сматра Жирардин, развити приступ који је јединствен и обухвата у једнакој мери и западне европске и источно европске вредности, историју и културу. Различита друштва јесу одувек имала своје (различите) „кодексе истинољубивости, правде и храбрости“²⁶ – зашто би покушај њиховог унифицирања у овом глобалном свету био сматран лошим?

Има наравно, и мишљења да моралност нема и не може имати везе са политиком, јер су „лоши сарадници“. Морал може само да погорша постојеће односе, да ублажи критеријуме расуђивања и сам поступак доношења одлука и њихову саджину распине до непрепознатљивости и неупотребљивости. Макијавелијево схватање, које почива на легитимизирању насиља и превара у циљу освајања и задржавања на власти – стога није тако-неморално и лоше, већ је само лишено свакодневне хипокризије и свеено реалности²⁷.

Са друге стране, МакИнтајер је приметио да је раздвајање етике и политике управо највећа грешка јер су „етичка правила пре ствар избора делиберативног опредељења, док је политичка сфера иморално подручје владавине, манипулације и борбе за надмоћ“²⁸. Најчешћи исход политике је такав да нико није на губитку, док етика са својом моралном основом говори о мањим или већим губицима неког од учесника. Постављање адекватних етичких питања у самој политици је коректив политике и њеног основног исхода-опште користи (до које се неретко долази услед реализације бројних појединачних користи).

²⁵ Benoit Girardin, *Ethics in Politics. Why it matters more than ever and how it can make a difference*, 2012, доступно на : http://www.globethics.net/documents/4289936/13403256/TextsSeries_02_EthicsInPolitics_EN-text.pdf/5fba9594-586a-4dd4-9ede-200d051d0e0e

²⁶ Аластер Макинтајер: *Трајање за врлином*, Плато, Београд, 2006., стр.246.

²⁷ Roberto Toscano: *Machiavelli's ethics, Paper presented at the Colloquium "Reading Machiavelli in Tehran"*, held on November 26-27, 2005 at the Residence of the Italian Embassy - in Tehran, доступно на : baldi.diplomacy.edu/toscano/toscano_mach.doc

²⁸ Michal Sladeček, наведено дело, стр.198. Детаљније о овој аргументацији : Аластер Макинтајер, наведено дело.

На основу претходно наведеног, можемо издвојити четири главна становишта о политичкој етици²⁹:

1. скептицизам- оклевање да се уопште примењује етика у политици, иако дубоко верују да би то било добро решење

2. циницизам- етика само квари политику и непотребна јој је као коректив и као њен садржај.

3. морализам- пројекције основних етичких вредности су нужне чак и у области политике, те се имају сматрати ако не нормативнима а оно барем инспиративнима за будуће деловање

4. прагматизам- установљавање вредности путем етике и моралности је могуће и у политици. Представници овог схватања залажу се за казуистички прилаз оваквом раду, тј. проверу могуће примене етике у политици од случаја до случаја.

Бројни примери из свакодневне политичке праксе говоре у прилог тврдњи да прагматичан приступ доминира савременим светом политике и теорије.

Зашто етика и политика на истом месту?

Своја размишљања о потреби повезаности политике и етике, Беноа Жирарди³⁰ је изложио у 14 тачака, које ћемо у овом раду укратко изнети, сматрајући их битнима за даљу расправу.

1. Постојање етике у политици је сада битније него икада пре до сада. Етика даје политици одлучујућу вредност и место, те обезбеђује равноправни третман свих носилаца јавних функција.

2. Успешно вођење политике је могуће ограничавањем власти путем Устава, независног правосуђа, системом „кочница и равнотеже“, деволуцијом, делегирањем послова из своје надлежности другим државним органима, као и успостављањем бројних механизма за (пре)испитивање одговорности носилаца јавних функција.

3. Кључна етичка вредност у политици је правда, схваћена као поштење и реципроцитет. „Дрво вредности“ у коме се налазе као плодови: правда и реципроцитет, идентитет и прихваћање различитости, мир и безбедност, одговорности и слобода, одрживост, соли-дарност, једнакост и владавина права, ниче из ограничења власти и постизања пуне ефикасности рада државних органа. Постојана политика ће пронаћи баланс између ових вредности, а да су све једнако заступљене.

²⁹Benoit Girardin, наведено дело.

³⁰Benoit Girardin, наведено дело

4. Етика у политици мора да се мери последицама које производи, а не само добрим намерама које се ретко остварују. Амартја Сен³¹ у том смислу упозорава да се треба фокусирати на свакодневне „мале и велике неправде“, које су подобне за решавање а не на постизање недостижних идеала. Слично је тврдио и Вебер, сматрајући да политичка етика не може да се базира само на мотивацији да се чини опште добро већ и и да се узму у обзир последице деловања.

5. Етика у политици нас подсећа да се стратегије и политички програми суочавају са изазовима друштва, хуманошћу и др. Посебна врста изазова на које посебно етика и политичка етика треба да одговоре су-еколошки изазови.

6. Етика је у средишту тензија између вредности и интереса. Начини на који се њихов сукоб решава су у вези са претходно наведеним кардиналним вредностима из дрвета вредности.

7. У нестабилном окружењу етика у политици не може само да верује самој себи у погледу примене принципа на којима сама инсистира. Дакле, и етици у политици је потребан –коректив а то је обична људска свест и моралност.

8. Етика у политици озбиљно схвата економију као савезника у борби за приближавање идеалу друштва и државе. Испостављање правих трошкова рада државе и државних органа ће смањити постојеће коруптивне процесе, као и шансе за настанак нових.

9. Није добро и довољно „копирати“ етику из приватног живота у јавни живот нити етику препустити само истинским намерама владара, јер основна његова намера јесте управо задржавање на власти што је дуже могуће, неретко не бирајући средства и начине за то. „Пут до пакла је поплочан добрим намерама а владари зато могу чинити стравичне ствари чистог срца и савести“³². Етичке сфере приватног живота, друштвене(подобне за удру-живање) и политичка се разликују по својој природи и последицама али имају и својих додирних тачака. Те додирне тачке треба да остану истог обима а не да се њихов обим проширује науштрб било које од споменуте три етичке сфере.

10. Узимају се у обзир свачији интереси, и грађана и јавних служби .

11. Људска права се граде на чврстој основи и уводе вредности тако да се не могу исте безразложно ограничити. Етика у политици је и више од политике људских права, јер је у питању стратегија о којој се може преговарати а која брине о будућим последицама те је спремна да неке од њих промени благовремено да до њих уопште и не дође.

³¹ Benoit Girardin, наведено дело,

³² Benoit Girardin, наведено дело.

12. Ако политика има етичку димензију, може се скоро гарантовати конзистентност у поступању, јер се ризици умањују а поверење се гради брже. Посебно изградњи поверења доприноси и гаранција примене механизма контроле рада државних органа и кажњавање носилаца јавних функција, када за то постоји потреба.

13. „Демократија може боље него ико други да схвати и подржи етичке захтеве у политици, јер она ништа друго и не ради сем што слуша или би требало да слуша своје грађане“. Слично сматра и Д.Томпсон³³, јер су демократски процеси најчешћи начин разрешавања спорова у политици, па и у политичкој етици. Захтев за јавношћу одвијања тих демократских процеса не може да омета политичку етику, већ само да јој помогне у придобијању поверења грађана.

14. Етичка димензија политике захтева сталну и објективну оцену последица, учење из искустава (*lessons learned*) и предузимање корективних мера ако је то потребно. Треба стога“ стално бити на опрезу и константно *постављати питања* јер то је оно што је суштина и предност саме политике по себи“.

Закључак

Ф. Бекон је сматрао чудним истовремено освајање власти и губитак слободе. „Људи на високим државним положајима су троструке слуге: владара, славе и својих послова, те немају ни слободу личности, слободу поступка нити слободу времена“. Такав положај и толики господари захтевају од јавних посленика да чине и добро и зло, наизменично или истовремено. Завојите степенице воде до врха а када се тамо стигне треба бити и остати неутралан, што је практички немогуће“.³⁴

Област политичке етике која изазива највеће контроверзе је-оправдање рата. Још је Бекон говорио, али и многи други аутори пре њега, да држава може, потпуно поступајући по свом позитивном праву и легитимно, да покрене било какав рат³⁵. У људској је нарави, тврдио је Бекон, да не улази у рат, сем ако то није превентивни рат³⁶ о коме је говорио Макијавели. Схватање „превентивног“ није довољно еволуирало, али средства за

³³ Д.Томпсон, наведено дело, стр.14.

³⁴ Франсис Бекон : *Есеји или савешти политички и морални*, Култура, Београд, 1962, стр. 36-39.

³⁵ Франсис Бекон, наведено дело, стр.104.

³⁶ Превентивни рат, онај који је могуће о потребно предузети као меру опреза и спречавања неке друге државе да прва нападне ту државу. Представљена као привилегија од стране Макијавелија, била је двоструко неморална, политички и друштвено, као што је и пример који наводи В.Становчић у свом делу: оправдавање спаљивања на ломачи зато што се проливање крви сматра погрешним.

вођење ратова и масовна уништења јесу. Њихова примена, сходно широкој дискреционој оцени најмоћнијих су постале средство за „леgitимну“ борбу против оних који не желе да живе по диктату јачих, већ само по сопственом диктату. Крај 20. века, као и почетак 21. века обилују таквим примерима из праксе. Политичка етика доживљава своју експанзију, тежећи више оној аморалној, „тамној страни“ очувања на власти, било којим средствима. Лекције које су требале да се науче после два светска рата нису ипак научене, иако се чврсто позивамо на сарадњу етике и политике³⁷.

Политика није потпуно одвојена од етике већ је њоме обухваћена, те представља „операционализацију читавог спектра моралних дилема (повезаних са опредељивањем и селекцијом између теорије и праксе, циља и средстава, намера и последица и сл)“.³⁸ Политичка етика, ради боље и просперитетније будућности мора захтевати стално квалитетне прописе и институције, а са друге стране, мора да се бави и сопственом надоградњом.³⁹ Све у циљу, да политика више не буде за етичара „свакодневна петљавина“, а етичар за политичара „закерало који би усред важних послова да се бави неким принципима“.⁴⁰

³⁷ Војислав Становчић, наведено дело.

³⁸ Ђорђе Стојановић : *Однос етике и политике од реалистичкој ка пост-структуралистичком приступу проблему*, Српска политичка мисао, бр.4/2010, стр. 25.

³⁹ Bernard Sutor : *Politická etika, Praha, 1996, s. 69-74.*

⁴⁰ Слободан Јауковић: *О узајамности политике и етике*, *Arhe*, V, 10/2008, доступно и на : <http://www.arhe.rs/de/arhe-10/o-uzajamnosti-politike-i-etike>

*Dragana Ćorić, Ph.D., Assistant Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad*

Glosa about Political Ethics

Abstract: *Debates about political ethics aren't new. They have been present since ancient Greek philosophers. Machiavelli set some new principles, regarding amoral behavior of the prince, which could be quite legitimate and legal. He didn't invented anything new, he just admitted that, that was the reality. Some modern authors think that ethics and politics should be departed always, some other think that they should cooperate. In the end of the day, the voters are those who must face with amoral behavior of politicians, because it seems that politicians don't recognize ethics at all? Or is it just look like? In this paper, we will try in short to tell something about origins of political ethics, its burning issues, and about possible ways of implementation of political ethics and its development.*

Key words: *ethics, politics*